

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

(повна назва закладу вищої освіти)

Факультет/інститут _____ геолого-географічний

Кафедра ґрунтознавства і географії ґрунтів

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з науково-педагогічної роботи

Запорожченко О. В.

20__ р.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ

Ландшафтознавство

(назва навчальної дисципліни)

Рівень вищої освіти _____ перший (бакалаврський)

Спеціальність _____ 014.07 Середня освіта (Географія)

(код і назва спеціальності (тей))

2017 р.

ВСТУП

Навчальна програма дисципліни “Ландшафтознавство” складена відповідно до освітньої програми підготовки *бакалаврів* спеціальності 014.07 *Середня освіта (Географія)*.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є ландшафти як природні та природно-антропогенні геокомплекси; географічна оболонка земної кулі як глобальний геокомплекс та її властивості; морфологічна структура ландшафтів і їх організація; ієрархія геокомплексів; ландшафтне районування; динаміка та еволюція ландшафтів; закономірності антропогенної трансформації, еволюції і формування природно-антропогенних і культурних ландшафтів; оптимізація природокористування на основі ландшафтного підходу.

Місце навчальної дисципліни в структурі освітнього процесу.

Дисципліна вводиться після або паралельно із засвоєнням "Геологією загальною та історичною", "Ґрунтознавством з основами географії ґрунтів", "Основами фізичної географії", "Загальною гідрологією", "Кліматологією з основами метеорології".

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів:

1. Предмет, зміст, мета та завдання курсу. Історія розвитку ландшафтознавства.
2. Географічна оболонка як геокомплекс глобального рівня організації. Ландшафт, його властивості і морфологічна структура.
3. Динаміка та функціонування ландшафтів. Систематика ландшафтів. Ландшафти земної кулі.
4. Основні методи і принципи польової зйомки та різномасштабного картування ландшафтів.
5. Трансформації ландшафтів. Формування нових типів ландшафтів (антропогенні, техногенні, культурні ландшафти).

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета:

- сформувати у студентів знання про основні компоненти та морфологічну будову геокомплексів різних рівнів ієрархії географічної оболонки, їх взаємопідпорядкування та взаємозалежність;
- розвинути комплексне ландшафтне мислення, спрямоване на вміння визначати та пов'язувати особливості та закономірності у структурі геокомплексів;
- вивчити і засвоїти методи та прийоми ландшафтної польової зйомки, прийоми і критерії великомасштабного ландшафтного картографування та виділення геокомплексів локального рівня, які дадуть можливість студентам свідомо опанувати систему знань із курсу ландшафтознавства та сформувати відповідні вміння і навички застосування цих знань на практиці та у професійній діяльності.

Завдання:

- 1) розкриття особливостей просторової ландшафтної диференціації земної поверхні з позицій системних досліджень і закономірностей інтеграції елементарних структурних одиниць (фацій);
- 2) вивчення компонентів та закономірностей організації географічної оболонки (ГО), а також її ієрархічної структури;
- 3) вивчення геокомплексів локального рівня і розкриття їх особливостей;
- 4) вивчення ГО, як геокомплексу глобального рівня, який має надзвичайне значення для існування унікального світу планети;;
- 5) вивчення методів і прийомів польової ландшафтної зйомки;
- 6) розкриття принципів, методів і прийомів ландшафтного картографування;
- 7) характеристика основних видів прикладних ландшафтних карт;
- 8) визначення і обґрунтування різних типів ландшафтних структур, у тому числі антропогенно трансформованих.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних компетентностей:

а) загальних (ЗК):

Знати й розуміти предметну область та розуміння професійної діяльності.	ЗК1
Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.	ЗК5
Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.	ЗК7

б) фахових (ФК):

Здатність застосовувати базові знання з природничих та суспільних наук у навчанні та професійній діяльності при вивченні Землі, геосфер, материків і океанів, України, природних і суспільних територіальних комплексів	ФК2
Здатність використовувати поняття, концепції, парадигми, теорії географії для характеристики географічних явищ і процесів на різних просторових рівнях (глобальному, регіональному, в межах України, локальному)	ФК3
Здатність розуміти та пояснювати особливості фізико-географічних об'єктів у геосферах, взаємозв'язки у ландшафтах та біогеоценозах	ФК10

Очікувані результати навчання.

ПРН1 – Знає та розуміє основні концепції, парадигми, теорії та загальну структуру географічної науки, предмет її дослідження, місце і зв'язки в системі наук, етапи історії розвитку географії

ПРН2 – Знає просторову диференціацію географічної оболонки і географічного середовища на глобальному, регіональному та локальному територіальних рівнях;

ПРН3 – Усвідомлює зміни, які відбуваються у географічному середовищі під впливом чинників різного характеру; розуміє наслідки і детермінанти в контексті концепції сталого розвитку людства; знає важливість збереження навколишнього середовища, охорони біологічного різноманіття, природоохоронної та природно-заповідної діяльності

ПРН4 – Знає основні фізико-географічні та суспільно-географічні процеси, що відбуваються у географічному просторі на різних рівнях його організації, причинно-наслідкові зв'язки між компонентами природи та суспільства

ПРН7 – Розуміє основні механізми функціонування природних і суспільних територіальних комплексів, окремих її компонентів, класифікує зв'язки і залежності між компонентами, знає причини, перебіг і наслідки процесів, що відбуваються в них

ПРН11 – Вміє встановлювати географічні закономірності та причинно-наслідкові зв'язки між компонентами природи та суспільства, використовує концепції, парадигми, теорії географії для характеристики географічних явищ і процесів на різних просторових рівнях

ПРН15 – Здійснює відбір, аналіз, представлення і поширення географічної інформації, використовуючи різноманітні письмові, усні та візуальні засоби, картографічні методи, застосовує ГІС-технології для вирішення задач, пов'язаних з просторово-розподіленою інформацією та створенням тематичних карт використовує програмні засоби в комп'ютерних мережах, створює бази даних і використовує інтернет-ресурси;

ПРН16 – Уміє охарактеризувати регіони, ландшафти і біогеоценози, пояснити їх особливості і взаємозв'язки, сформовані географічним положенням та іншими географічними факторами

ПРН20 – Застосовує базові знання з природничих наук у навчанні та професійній діяльності при вивченні Землі, геосфер, материків і океанів, України, природних і суспільних територіальних комплексів

ПРН22 – Застосовує базовий поняттєвий, термінологічний, концептуальний апарат географії, її теоретичні й емпіричні досягнення на рівні, що дозволяє інтерпретувати суспільно-географічні явища і процеси, пов'язувати та порівнювати різні погляди на проблемні питання сучасної географії; вільно передає географічні ідеї, принципи і теорії письмовими, усними та візуальними засобами

ПРН23 – Вибирає і застосовує основні методики та інструменти, які є типовими для різних галузей географії, виконує стандартні виміри і спостереження основних параметрів географічного середовища, необхідні для формування предметних компетентностей з географії в середніх загальноосвітніх школах

ПРН29 – Здатний проектувати траєкторію власного професійного розвитку і вдосконалювати з високим рівнем автономності здобуті під час навчання предметні компетентності.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- 1) основні терміни і поняття дисципліни;
- 2) основні відомості з історії виникнення і розвитку ландшафтознавства як науки;
- 3) складові географічної оболонки, її будову;
- 4) складові ландшафту та його морфологічних частин;
- 5) типологію ландшафтів земної кулі;
- 6) ландшафтоформуючу роль кожного компонента;
- 7) методику польових ландшафтних досліджень;
- 8) методику ландшафтного картографування;
- 9) антропогенні трансформації ландшафтів та штучні ландшафти;
- 10) роль прикладних ландшафтних досліджень для різних галузей господарства і раціонального природокористування.

вміти:

- 1) користуватись понятійним апаратом у професійній діяльності;
- 2) узагальнювати знання про окремі компоненти ландшафту та отримувати цілісну картину функціонування та динаміки ландшафту даної території;
- 3) вміти мислити системно та розуміти причинно-наслідкові зв'язки у ландшафті і використовувати ці знання з метою прогнозу подальшого існування ландшафту території;

- 3) користуватись топографічними картами для отримання інформації про геокомплекси;
- 4) створювати ландшафтні карти локального та регіонального рівнів згідно вимогам державного стандарту;
- 5) укладати попередню великомасштабну ландшафтну карту на основі топографічних карт і серії тематичних карт;
- 6) будувати ландшафтний профіль будь-якої території;
- 7) укладати великомасштабні ландшафтні карти на основі картографічних і фондових матеріалів та фотозйомки;
- 8) на основі аналізу картографічних, фотографічних та фондових матеріалів давати загальну ландшафтну характеристику території та формувати первісні рекомендації щодо її раціонального використання;
- 9) читати та осмислювати загальнонаукові та прикладні ландшафтні карти;
- 10) використовувати навички з розробки комплексних заходів для охорони і раціонального використання природних ресурсів при написанні курсових та дипломних робіт, на виробничій практиці і у процесі професійної діяльності.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться загалом 165 годин, що становить 5,5 кредитів ЄКТС.

2. Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Предмет, зміст, цілі та мета курсу. Історія розвитку ландшафтознавства

Тема 1. Об'єкт, предмет, зміст і задачі ландшафтознавства.

Визначення ландшафтознавства як науки (декілька дефініцій). Пояснення виникнення терміну «ландшафт». Географічна оболонка як об'єкт вивчення ландшафтознавства, її межі та основні характеристики (стисло). Предмет дослідження ландшафтознавства. Задачі ландшафтознавства. Місце ландшафтознавства у системі географічних наук. Сучасна структура ландшафтознавства. Методи ландшафтознавства. Природно-територіальний

комплекс (ПТК) як основна концепція ландшафтознавства. Співвідношення понять ПТК і ландшафт. Декілька визначень ландшафту (за Григор'євим, Ніколаєвим, Ісаченко). Ландшафт і геосистема – співвідношення понять. Виклики сьогодення.

Тема 2. Історія розвитку ландшафтознавства.

О. Гумбольдт, К. Ріттер, В. В. Докучаєв як засновники ландшафтознавства. Наука про ґрунти і її зв'язок з ландшафтознавством. Природні зони Докучаєва для європейської частини Росії і північної півкулі. Характеристика природних зон Докучаєва. Учні Докучаєва і їх окремі надбання. Зокрема, Висоцький заклав основи морфології ландшафтів, Морозов виокремлював ліс як чітко географічне явище, Аболін започаткував вчення про ієрархію ландшафтів і вперше вжив поняття «фація». Л. С. Берг ввів у вітчизняну географію термін «ландшафт», удосконалив зонування Докучаєва, описав основні природні зони північної півкулі.

Теоретичні основи ландшафтознавства у роботах С. С. Неуструєва (1874-1928), Б. Б. Полинова (1877-1952), Л. Г. Раменського (1884-1953), І. В. Ларіна (1889-1972).

Праці М. А. Солнцева, А. Г. Ісаченка, Д. Л. Арманда, Ф. Н. Мількова, В. С. Преображенського, С. В. Калесника, В. А. Ніколаєва, А. М., Шульгіна, В. Б. Сочави, М. А. Глазовської, А. І. Перельмана і їх значення для теорії і практики географічних і ландшафтних досліджень.

Розробка методів та ідей геохімії та геофізики ландшафтів, розробка визначення ландшафту у працях Берга, Солнцева, Сукачова. Розробка ідеї про біогенез. Введення і значення терміну «геосистема». Геосистеми Сочави. Стаціонарні дослідження і висновки Беручашвілі.

Виділення геоекологічних напрямків, які орієнтовані на вивчення закономірностей антропогенезації ландшафтної оболонки, організації природно-антропогенних і різних видів культурних ландшафтів (наукові школи Т. В. Дзвінкової, М. А. Глазовської і О. І. Перельмана, А. М. Рябчикова і

Л. І. Куракової, Ф. Н. Мількова, І. П. Герасимова і В. С. Преображенського, Г. І. Швєбса).

Розвиток ландшафтознавства в Україні впродовж історичних періодів. Надбання Міллера, Геренчука, Маринича, Погребнюка, Некаса, Швєбса, Гродзинського, Петліна, Денисика, Лаврика.

Розвиток ландшафтознавства у закордонній науці. Праці Розенкранца, Пассарге, Гербертсона, Троля, Гордона. Розвиток напрямку ландшафтна екологія.

Специфіка і перспективи сучасного ландшафтознавства в Україні і світі.

Змістовий модуль 2. Географічна оболонка як ландшафт глобального рівню організації. Ландшафт, його властивості і морфологічна будова.

Тема 1. Географічна оболонка, основні риси і властивості. Географічна зональність.

Компоненти географічної оболонки (ГО) (матеріальні, енергетичні, інформаційні). Основні риси ГО: цілісність, кругообіг речовин, ритміка, безперервність розвитку, зональність.

Етапи формування ГО.

Географічна (широтна або ландшафтна) зональність як закономірна зміна різних процесів, явищ, окремих географічних компонентів і їх комбінацій (систем, комплексів) від екватора до полюсів. Вираження географічної зональності у компонентах ГО.

Тема 2. Азональність. Висотна поясність ландшафтів.

Диференціація поверхні Землі. Причини зональності і азональності ландшафтів. Секторність природних поясів. Прояв секторності на прикладі Євразії. Провінціальність природних зон.

Умови виникнення вертикальної поясності. Фактори ландшафтної диференціації гірських територій. Експозиція схилів – вітрова та інсоляційна. Висотна інверсія. Зв'язок між широтною зональністю та висотною поясністю. Типи висотної поясності.

Внутрішньозональна диференціація ландшафтів. Інтразональність.

Тема 3. Компоненти ландшафту і ландшафтоутворюючі фактори.

Компоненти ландшафту (їх визначення та перелік). Підсистеми компонентів (геома, біота, ґрунт). Групи компонентів (інертні, мобільні, активні). Однорідність окремих компонентів (геологічна будова, рельєф, клімат, ґрунти, поверхневі та підземні води, біота) у межах ландшафту.

Значущість компонентів у виокремленні ландшафту. Ряд Солнцева.

Ландшафтні фактори (рухи Землі у космічному просторі, сонячна радіація, тектонічні рухи, циркуляція атмосфери).

Тема 4. Ландшафт: регіональний, індивідуальний, загальний підходи до трактування. Межі ландшафту.

Розкриття особливостей трьох підходів до трактування поняття «ландшафт». Групи ландшафтів (зональні, інтразональні, азонаньні, екстра зональні). Схема ієрархії ландшафтів (за О. Г. Ісаченком). Межі ландшафту (вертикальні і горизонтальні). Об'єктивність виділення меж ландшафтів.

Властивості ландшафтів (відкритість, функціонування, продукування біомаси, структурність, здатність ґрунтоутворення, динамічність, стійкість, здатність розвиватися).

Змістовний модуль 3. Динаміка та функціонування ландшафтів. Систематика ландшафтів. Ландшафти земної кулі.

Тема 1. Морфологія ландшафту. Підурочище, урочище, фація.

Завдання і визначення морфології ландшафту.

Фація як гранична категорія геосистемної ієрархії. Визначення фації, її відмінні риси. Історія розвитку уявлень про фацію. Динамічність та незамкненість фацій. Внутрішньофаціальна диференціація. Природні процеси, що призводять до розвитку внутрішньофаціальної мозаїки. Проблеми із визначенням та систематизацією фацій. Еталонна фація, фаціальні ряди (сублітоморфний, субгідроморфний, субкріоморфний).

Типові місце розташування фацій за Висоцьким Г. Н. Класифікація фацій Раменського Л. Г. Групи елементарних ландшафтів Полинова Б. Б. Схема ландшафтно-геохімічної класифікації фацій М. О. Глазовської.

Визначення підурочища. Принципи виділення підурочищ. Місцезнаходження підурочищ. Приклади підурочищ (детальний опис і назви).

Визначення урочищ, принципи виділення урочищ. Класифікація урочищ. Складні урочища. Місцевість.

Тема 2. Функціонування та структура ландшафту.

Структура ландшафту як взаєморозташування складових частин та впорядкованість його станів у часі. Структурні складові ландшафту та зв'язки між ними. Структурна модель ландшафту. Вертикальні та горизонтальні (латеральні) зв'язки між компонентами у ландшафті. Односторонні та двосторонні зв'язки, прямі та зворотні зв'язки.

Функціонування ландшафту як сукупність процесів переміщення, обміну та трансформації речовини, енергії та інформації у ландшафті. Вологообіг у ландшафті. Біогенний кругообіг речовини. Абіотична міграція речовини. Енергомісткість ландшафтів.

Тема 3. Зміна станів ландшафту впродовж року.

Циклічність функціонування ландшафтів. Рік як мінімальний відрізок часу виявлення будь-якого ландшафту. Внутрішньорічна мінливість тепла, сонячного сьйва та вологи на прикладі помірного поясу. Результати спостережень Беручашвілі на Марткопському стаціонарі.

Схеми ділення року на окремі сезони, підсезони, фази. Схеми В. О. Фріша. Літній та зимовий варіанти ландшафтної структури. 12 фаз ландшафтної структури О. О. Краукліса.

Особливості стаціонарних ландшафтних досліджень для виявлення станів ландшафту та його структури.

Тема 4. Мінливість та стійкість ландшафту. Динаміка ландшафту.

Динаміка ландшафтів як кількісні зміни, які відбуваються в ПТК під дією природних і антропогенних факторів.

Добові, річні і багаторічні цикли. Нічні і денні фази, сезонні осінні, зимові, весняні і літні фази. Причини циклічності ландшафтів. Типи змін у ландшафтах (зворотні та незворотні). Стекси як дрібні категорії станів ландшафту.

Стійкість та саморегуляція ландшафтів. Роль різних компонентів ландшафту у підтримці стійкості ландшафту.

Тема 5. Класифікація ландшафтів. Типи ландшафтів світу.

Значення класифікації у ландшафтознавстві. Індуктивний та дедуктивний підходи у класифікації ландшафтів. Ландшафтна карта як основний інструмент класифікації ландшафтів території. Значення масштабу досліджень для класифікації ландшафтів.

Ландшафтна номенклатура. Тип і підтип ландшафту та критерії їх виділення. Ландшафтні класи та підкласи. Види ландшафтів як найменша номенклатура одиниця.

Характеристика типів ландшафту світу (місцеположення, зовнішні ознаки, кліматичні умови, ґрунтовий покрив, особливості прояву вертикальної поясності, рослинні угруповання). Полярні та приполярні ландшафти. Бореальні та суббореальні ландшафти. Субтропічні ландшафти. Тропічні, субекваторіальні та екваторіальні ландшафти.

Змістовний модуль 4. Основні методи і принципи польової зйомки та різномасштабного картування ландшафтів.

Тема 1. Ландшафтні дослідження: маршрутні, стаціонарні, напівстаціонарні. Етапи польової ландшафтної зйомки.

Принципи виконання ландшафтних досліджень на місцевості. Маршрутні дослідження. Принципи організації ландшафтних стаціонарів. Ключові ділянки та основні особливості їх визначення. Напівстаціонарні дослідження. Закладення ландшафтних профілів.

Етапи польової зйомки: загальні питання організації. Передпольовий період. Вивчення фондових джерел щодо окремих компонентів ландшафтів. Наведення комплексної фізико-географічної характеристики території дослідження за допомогою картографічних та літературних джерел. Розробка основної гіпотези ландшафтної будови території. Польовий період. Особливості обладнання і плани описів та вимірювань. Камеральний період, складання ландшафтної карти території на основі польових досліджень.

Тема 2. Складення ландшафтної карти для цілей районування.

Обрання топографічної основи та визначення масштабу досліджень. Виділення окремих каркасних ліній території (тальвеги, вододіли, бровки та підшви). Картографування днищ, вододільних поверхонь. Виокремлення форм рельєфу на карті. Лощини, улоговини та балки та їх ідентифікація на топографічній карті. Визначення основних морфо метричних показників рельєфу (крутизна, висота, довжина, форма у профілі та плані, експозиція). Визначення ширини днища чи заплави. Розрахунки глибини врізу, ерозійного розчленування території. Визначення базису ерозії.

Виділення меж окремих ландшафтних одиниць (підурочища та урочища) та їх типізація. Морфологічна структура ландшафту певної території та її характеристика. Ландшафтний опис території.

Особливості складання легенди ландшафтної карти. Типи легенд.

Тема 3. Характеристика окремих компонентів ландшафту в польових та камеральних умовах).

Геологічна будова території. Опис малої бурової свердловини. Опис відслонення (природного або антропогенного походження). Кліматичні умови території. Аналіз багатолітніх кліматичних спостережень на метеостанціях. Аналіз кліматичної ритмічності та тенденцій змін клімату у заданому регіоні. Опис гідрологічних та гідрогеологічних об'єктів у точці (річок, озер, ставків, джерел). Опис ґрунтового покриву території на основі ґрунтових розрізів, прикопок та траншей. Опис рослинних угруповань. Рослини-індикатори.

Змістовний модуль 5. Трансформації ландшафтів. Формування нових типів ландшафтів (антропогенні ландшафти).

Тема 1. Взаємодія природи та суспільства.

Довкілля як матеріальна база для людського суспільства. Етапи розвитку господарства та впливи на природне середовище.

Техногенні впливи на довкілля. Порушення гравітаційної рівноваги (переміщення літосферної речовини). Зміна вологообігів на регіональному рівні і вплив на водний баланс територій. Порушення біологічної рівноваги та міграцій

біологічної речовини. Техногенна міграція речовин. Посилення фізичних впливів на ландшафтне середовище (шуми, теплові впливи, хвильові впливи).

Тема 2. Стійкість ландшафтів до техногенного впливу.

Показники стійкості ландшафтів до техногенного навантаження. Стабілізуючі ландшафтні фактори. Фактори нестійкості ландшафтів. Відмінності у стійкості ландшафтів різних типів (тундрові ландшафти, тайгові, широколистяні ліси, степи, заплавні луки, напівпустелі, пустелі, вологі ліси, жорстколистяні ліси, болота).

Тема 3. Антропогенні ландшафти.

Систематика ландшафтних модифікацій. Концепції природно-господарських територіальних систем, геотехнічних систем. Агрландшафти і їх види. Селітебні ландшафти. Кар'єрно-відвальні ландшафти. Шахтні ландшафти. Екстрактивні ландшафти. Природоохоронні території і їх статуси та типи.

Стійкість та тривалість антропогенно-природних утворень. Зв'язки у антропогенних ландшафтах.

Напрямки оптимізації ландшафтів.

3. Рекомендована література

Основна

1. Воловик В. М. Ландшафтознавство : курс лекцій : навч. посібник. Вінниця : Твори, 2018. 254 с.
2. Гродзинський М.Д. Пізнання ландшафту: місце і простір. В 2-х томах. Київ, 2005.
3. Голованов А. И., Кожанов Е. С., Сухарев Ю. И. Ландшафтоведение: учебное пособие. Москва: КолосС, 2006. 216 с.
4. Гуцуляк В. М. Ландшафтознавство: теорія і практика. Чернівці: Книги – XXI, 2008. 168с.
5. Исаченко А. Г. Ландшафтоведение и физико-географическое районирование. Москва: Высш. шк., 1991. 366 с.

6. Пашенко В. М. Теоретические проблемы ландшафтоведения. Киев: Наукова думка, 1993. 280с.
7. Петлін В. М. Закономірності організації ландшафтних фацій. Одеса: Маяк, 1998. 238 с.
8. П'яткова А. В., Роскос Н. О. Ландшафтознавство: навч.-метод. посібник. Одеса: Вид-во ОНУ, 2020. 100 с.
9. Шищенко П. Г. Прикладная физическая география. Киев: Вища школа, 1988. 192с.

Додаткова

1. Арманд Д. Л. Наука о ландшафте. Москва: Мысль, 1975. 288 с.
2. Атлас природных условий и естественных ресурсов Украинской ССР. Москва: Изд-во Глав. Управления геодезии и картографии, 1978. 183 с.
3. Беручишвили Н. Л. Четыре измерения ландшафта. Москва: Мысль, 1986. 183 с.
4. Боков В. А. Пространственно-временная организация геосистем Симферополь: Изд-во СГУ, 1983. 53 с.
5. Гродзинський М. Д. Основи ландшафтної екології. Київ: Либідь, 1993. 224 с.
6. Денисик Г. І. Антропогенне ландшафтознавство: навч. посібник, Ч. 1 : Загальне антропогенне ландшафтознавство. Вінниця: Вінницька обласна друкарня, 2014. 332 с.
7. Денисик Г. І. Антропогенне ландшафтознавство: навч. посібник. Ч. 2. Регіональне антропогенне ландшафтознавство. Вінниця: Вінницька обласна друкарня, 2015. 328 с.
8. Каштанов А. Н., Лисецкий Ф. Н., Швобс Г. И. Основы ландшафтно-экологического земледелия. Москва: Высшая школа, 1994. 126 с.
9. Клімат України / За ред. М.В. Ліпінського, В.А. Дячука, В.М. Бабіченко. Київ: Вид-во Раєвського, 2003. 343 с.

10. Маринич А. М., Пашенко В. М., Шищенко П. Г. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование. Киев: Наукова думка, 1985. 224 с.
11. Мельник А. В., Міллер Г. П. Ландшафтний моніторинг. Київ, 1993. 152 с.
12. Мельник А. В. Польове ландшафтне картування: система термінів і понять. Львів: ЛНУ, 2014. 92 с.
13. Методологія географічної науки. Ландшафтна оболонка Землі. Довкілля: навч. посібник / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова, І. О. Пилипенко, В. В. Яворська. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 348 с.
14. Миллер Г. П. Ландшафтные исследования горных и предгорных территорий. Львів: Вища школа, 1974. 202 с.
15. Мильков Ф. Н., Бережной А. В., Михно В. Б. Терминологический словарь по физической географии. Москва: Высш. шк., 1993. 288 с.
16. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование / Под ред. А.М. Маринича, П.И. Шищенко. Киев: Наук. думка, 1985. 224 с.
17. Реймерс Н. Ф. Природопользование: словарь-справочник. Москва: Мысль, 1990. 640 с.
18. Солнцев Н. А. Учение о ландшафте (избранные труды). Москва: Изд-во Моск. ун-та, 2001. 384 с.
19. Сорокіна Л. Ю. Єдина класифікація природних і антропогенно змінених ландшафтних комплексів. Київ: «Сталь», 2019. 105 с.
20. Физико-географическое районирование Украинской ССР. / Под ред. В. А. Попова, А. М. Маринича, А. И. Ланько. Киев: Изд-во Киев. ун-та, 1968. 683 с.

Електронні інформаційні ресурси

1. Кліматичний кадастр України [Електронний ресурс]: стандартні кліматичні норми за період 1961-1990 рр. – 80 Мін/ 700 Мб – Київ: Центральна

геофізична лабораторія, 2006. – 1 електрон.опт.диск (CD-ROM); 12 см. – Системні вимоги: Pentium; 32 Mb RAM; Windows 95, 98, 2000, XP; MS Word 97, 2000. – Назва з титул. екрану.

2. Національний атлас України [Електронний ресурс]: 80 Min/ 700 Mb – Київ: ІСГео, 2000. – 1 електрон.опт.диск (CD-ROM); 12 см. – Системні вимоги: Pentium; 64 Mb RAM; Windows 2000, XP, 2007, 2014. – Назва з титул. екрану.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання

1. Залік з виставленням оцінок за 100-бальною шкалою.
2. Екзамен з виставленням оцінок за 100-бальною шкалою.
3. Контрольні тестові роботи за змістовими модулями.
4. Лабораторні роботи.
5. Самостійна робота (вивчення окремих тем, виконання окремих завдань з лабораторних робіт)
6. Індивідуально-дослідні завдання.

5. Методи діагностики успішності навчання

1. Залік з виставленням оцінок за 100-бальною шкалою. Своєчасне і добре виконання лабораторно-практичних занять, написання рубіжних контрольних робіт із перших двох змістових модулів, відсутність пропусків, задовільна дисципліна дають підставу поставити оцінку „зараховано” без додаткового опитування.

2. Екзамен з виставленням оцінок за 100-бальною шкалою. Екзамени є підсумковим етапом вивчення усієї дисципліни або її частини і мають за мету перевірку знань студентів з теорії і виявлення навичок застосування отриманих знань при вирішенні практичних завдань, а також навичок самостійної роботи з навчальною і науковою літературою. Екзамен дає можливість кожному студенту у порівняно короткий проміжок часу осмислити весь пройдений курс у цілому, сконцентрувати увагу на вузлових його моментах, закріпити у пам'яті його основний зміст.

Відомі два основних види екзаменів: без екзаменаційних білетів — вид найбільш високого рівня, хоча й зрідка застосовуваний, і за екзаменаційними білетами.

Перший вид екзаменів – екзамен-бесіда – проводиться приблизно так: студенту, який складає екзамен, пропонується для початку бесіди одне запитання і дається деякий час для його обдумування.

Бесіда дає змогу з'ясувати не тільки формальні знання з даного питання, але і поняття його ролі у всьому курсі, його зв'язку з іншими питаннями. При цьому з'ясовується: чи користувався студент при вивченні усього курсу додатковою літературою.

Основна перевага екзамену-бесіди полягає у тому, що у даному випадку надається можливість отримати достатньо повне уявлення про якість підготовки студента з даного курсу і з'ясувати його потенційні можливості у вивченні науки. Випадковість оцінки при такій формі екзамену, як правило, неможлива.

Другий основний тип екзамену – за екзаменаційними білетами – є загальновідомим. У цьому разі особливої уваги потребує складання екзаменаційних білетів. Рівномірне розподілення матеріалу у білетах, різноманітність запитань, повнота охоплення прочитаного курсу, вдалий підбір завдань — усе це значною мірою полегшує хід екзамену і сприяє об'єктивності оцінки. Екзамен за білетами ніяк не виключає бесіди з тим, хто його складає. Мета її полягає у послабленні випадкового фактора, який проявляється при такій формі іспиту. Додаткові запитання при цьому, як правило, задаються з того матеріалу, який висвітлює або побічно торкається у своїй відповіді студент. Але можливі випадки, коли для уточнення оцінки знань доводиться торкатись і інших розділів курсу.

Для даного курсу запропонований другий тип екзамену – за білетами. Кожний білет містить три питання: два теоретичних і один з практики. Зазвичай відповіді на питання повинні містити основні визначення, поняття, історичні довідки, характеристики тощо стосовно теми питання.

3. Контрольні тестові роботи за змістовими модулями оцінюються жорстко за одержаними правильними відповідями на тестові запитання.

4. Лабораторні роботи оцінюються виходячи з повноти виконання завдань викладача, правильності розрахунків, характеристик, визначень, коректності побудови карт. Враховується охайність та своєчасність подання виконаних завдань.

4. Індивідуально-дослідне завдання:

1) у вигляді усної доповіді (або презентації) на запропоновані викладачем теми.

Зміст доповіді може бути вільним, виходячи з обраної студентом теми (список тем варіюється). У загальному вигляді у доповіді повинні бути викладені основні положення стосовно обраної теми, розкриті основні проблемні питання, наведені приклади.

Рекомендації щодо підготовки доповідей: при підготовці доповіді слід пам'ятати, що вона є результатом самостійного вивчення літературних джерел (монографій та періодичних видань), повинна бути стислою, послідовною, творчою, не містити даних, що важкі для сприйняття на слух (наприклад, статистичні дані), бути спрямованою на поставлену задачу. Студент повинен продемонструвати вміння декламувати, заохочувати аудиторію, узагальнювати матеріали, чітко і послідовно в усній формі їх викладати.

Теми доповідей

1. Полярні (арктичні та антарктичні) льодовикові ландшафти
2. Полярні (арктичні та антарктичні) нельодовикові ландшафти
3. Субарктичні (тундрові) ландшафти
4. Бореально-субарктичні континентальні (лісотундрові) ландшафти
5. Бореально-субарктичні ландшафти приокеанічні (лучні та лісово-лучні).
6. Бореальні тайгові ландшафти
7. Бореальні-суббореальні підтайгові північноамериканські ландшафти
8. Бореальні-суббореальні підтайгові європейські та азійські ландшафти
9. Суббореальні гумідні ландшафти

10. Суббореальні семігумідні (лісостепові) ландшафти
11. Суббореальні семіаридні (степові) ландшафти
12. Суббореальні аридні (напівпустельні) ландшафти
13. Суббореальні екстрааридні (пустельні) ландшафти
14. Суббореальні південні гумідні (напівсубтропічні) ландшафти
15. Суббореальні південні семігумідні (лісостепові) ландшафти (низов'я Міссісіпі та Міссурі)
16. Суббореальні південні семіаридні (степові ландшафти (південні частини степів Євразії та Північної Америки))
17. Суббореальні південні екстрааридні (пустельні) ландшафти (центр Євразії туранські та таримські ландшафти)
18. Субтропічні гумідні (вологі лісові) ландшафти
19. Субтропічні семігумідні і семіаридні ландшафти с зимовими опадами (середземноморські)
20. Тропічні екстрааридні (пустельні) ландшафти – Сахара та Аравійська пустеля.
21. Субекваторіально-тропічні аридні (пустельно-саванні) ландшафти
22. Субекваторіально-тропічні семіаридні (типові саванові) ландшафти
23. Субекваторіально-тропічні семігумідні (волого-саванові та лісо-саванові) ландшафти
24. Тропічні гумідні (дошові лісові) ландшафти
25. Екваторіальні ландшафти

2) у вигляді реферату

Рекомендації щодо підготовки рефератів: реферат являє собою коротке викладення в письмовій формі певного наукового матеріалу і є результатом самостійного вивчення різноманітних наукових та публіцистичних робіт. Студент повинен продемонструвати вміння спрямовано опрацьовувати проблеми, яким присвячена робота, ставити цілі, задачі та вміти їх вирішувати або намічати шляхи їх вирішення. Реферат має таку структуру: вступ, в якому обґрунтовується

важливість даної проблеми; основна частина, яка розкриває зміст роботи, її основні напрямки; висновок, де коротко представляються основні підсумки.

Теми рефератів

1. Дослідження О. Гумбольдта як засновника вчення про ландшафт
2. К. Ріттер і його положення про взаємозв'язки у природі
3. Г. М. Висоцький як засновник морфології ландшафтів
4. Д. Л. Арманд та його вчення про ландшафт
5. Марткопський стаціонар та дослідження Н. Л. Беручашвілі
6. Геохімія ландшафту (праці М. А. Глазовської і О. І. Перельмана)
7. Дослідження К. Геренчука
8. Еніологічне уявлення про ландшафт Г. І. Швєбса
9. Ландшафтні дослідження М. Д. Гродзинського
10. Концепція просторової структури ландшафту Р. Формана
11. Ландшафтна концепція З. Пассарге
12. Антропогенні ландшафти і їх класифікація (дослідження Г. І. Денисика, Лаврика О. Д.)
13. Межі ландшафту (дослідження Д. Л. Арманд, В. М. Петліна, Т. Бобри та ін..)
14. Ґрунт як компонент ландшафту та його відбиток
15. Ліс як географічне явище
16. Каракуми та Кизилкуми
17. Олешківські піски – найбільша пустеля у Європі
18. Прадавні ландшафти України
19. Азональні та інтразональні ландшафти степу та лісостепу України
20. Що сталося із зоною відчуження (Прип'ять як місто-примара)?
21. Товтри – прадавній кораловий риф?
22. Вулканічні масиви Карпат
23. Загальні риси пустель на узбережжях океанів
24. Широколистяні ліси Європи
25. Ландшафти Антарктиди
26. Рослини як індикатори стану ландшафту

27. Біологічне та ландшафтне різноманіття – основні поняття
28. Сучасні трансформації ландшафтів – причини та наслідки
29. Чи була Сахара іншою?
30. Давні льодовики та їх вплив на сучасні ландшафти
31. Чому Гренландію назвали «зеленою землею»?
32. Узбережжя Аралу: минуле та майбутнє
33. Ноосфера як майбутнє географічної оболонки
34. Глобальне потепління: що чекає на ландшафти Європи?